

PRISUTNOST ARAPSKOG JEZIKA U ŠKOLAMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Munir MUJIĆ*

UDK 373.3/.5:811.411.21(497.6)

SAŽETAK: U ovom tekstu govori se o razlozima zbog kojih arapski jezik nije značajnije prisutan u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini. Po zvaničnim statističkim podacima arapski je zastupljeniji u srednjim školama nego u osnovnim, što se ima zahvaliti činjenici da ovaj jezik uči oko dvije i po hiljade učenika u šest bosanskohercegovačkih medresa. U tekstu se navode različiti činioci koji su doveli do slabe zastupljenosti arapskog jezika u osnovnim i srednjim školama: nepostojanje tradicije učenja arapskog jezika u povijesti modernog školstva u Bosni i Hercegovini; nepostojanje adekvatnih udžbenika; nemogućnosti uspostavljanja kontinuiteta u učenju arapskog jezika nakon osnovne škole, tj. nastavak učenja u srednjoj školi; nedovoljna i neadekvatna potpora arapskih ambasada u okviru njihova kulturnog djelovanja; ideološki razlozi; stanje u arapskom svijetu; nedovoljno prisustvo arapskog jezika kroz filmove, serije, reklame i sl.

Ključne riječi: arapski jezik, arapski jezik u školama, medresa

Nema nikakve sumnje da arapski jezik nije prisutan u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini u značajnijoj mjeri. Nemam posve pouzdane podatke, ali mogu skoro s velikom izvjesnošću kazati kako se arapski jezik uči kao drugi strani jezik u svega nekoliko bosanskohercegovačkih škola. Okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine predviđa da se kao strani jezici u osnovnoj školi uče: engleski, njemački, francuski i arapski. Strani jezici se u navedenom nastavnom planu i programu dosljedno, u poglavljima gdje ih se navodi,

spominju u skladu s ovim "nealfabetskim" redoslijedom. Ovaj redoslijed na simboličan način oslikava "konkurentsku poziciju" arapskog jezika, kao i njegovu zastupljenost u školama. Naime, arapski jezik, po sadašnjim pokazateljima, najmanje je zastupljen u školama, on je daleko iza engleskog i njemačkog jezika, a slabije je, mada u blažem omjeru, zastupljen i od francuskog jezika. Ipak, sama činjenica da je arapski jezik uvršten u Okvirni nastavni plan i program nije beznačajna. Naime, ova činjenica predstavlja osnovu ili okvir za eventualno snažnije etabliranje arapskog jezika u osnovnim i srednjim školama. Treba kazati da

učenje arapskog kao stranog jezika nije predviđeno u nastavnim planovima i programima za škole koje rade na hrvatskom jeziku, kao ni u nastavnim planovima i programima u Republici Srpskoj.

Gdje je mjesto arapskog jezika među stranim jezicima?

U saopćenju koje je Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine izdala u vezi sa statistikom obrazovanja za školsku 2012/2013. godinu¹ podatke o broju učenika koji su u navedenoj školskoj godini učili arapski jezik u Bosni i Hercegovini nalazimo u rubrikama "ostali jezici".

Podaci o učenicima redovnih osnovnih škola prema učenju stranog jezika na kraju školske 2012/2013. godine izgledaju ovako:

* Prof. dr. Munir Mujić je vanredni profesor s Odsjeka za orijentalnu filologiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

¹ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Saopštenje: "Statistika obrazovanja", god IX, br. 2, Sarajevo, 05.11. 2014.

OSNOVNE ŠKOLE	Učenici koji uče strani jezik kao prvi ili drugi					
	Ukupan broj učenika	engleski	francuski	njemački	ruski	ostali jezici
Prvi strani jezik	254.186	245.330	27	8.736	–	93
Drugi strani jezik	123.706	4.390	4.377	100.955	10.114	3.870

Kako smo već kazali podaci o arapskom jeziku iskazani su u rubrici “ostali jezici” (U ovoj rubrici, kada su posrijedi

osnovne škole, su zbirni podaci za italijanski, ukrajinski, turski i arapski.¹⁾ Pogledajmo i statističke podatke

koji se odnose na učenje stranog jezika u srednjim školama u Bosni i Hercegovini u školskoj 2012/2013.:

SREDNJE ŠKOLE			Učenici koji uče strani jezik kao prvi, drugi ili treći strani jezik											
engleski			francuski			njemački			ruski			ostali jezici		
1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
140520	8692	–	44	4545	1395	18120	47781	212	601	53555	–	2773	1942	1695

(U kategoriju “ostalih” jezika, kada su posrijedi srednje škole, svrstavaju se: italijanski, grčki, arapski, perzijski i turski.)

Iz prikazanih statističkih podataka vidljivo je da je broj učenika koji uče “ostale jezike” mnogo veći u srednjim školama nego u osnovnim. Narочito pada u oči da se broj učenika koji uče neki od “ostalih” stranih jezika kao prvi strani jezik penje sa 93, koliko iznosi u osnovnim školama, na 2.773, koliko iznosi u srednjim školama. Mada u podacima Agencije za statistiku koji su sadržani u ovom saopćenju nije analitički obrazloženo o kojim je jezicima i školama riječ, da se zaključiti kako se navedeno povećanje broja učenika koji uče “ostale jezike” kao strane jezike prije svega odnosi na učenje arapskog jezika kao prvog stranog jezika u medresama. Naime, uzme li se u obzir da je broj učenika u šest medresa u našoj zemlji u posmatranoj školskoj godini iznosio negdje oko dvije i po hiljade učenika, i da se arapski jezik u medresama izučava kao prvi strani jezik, onda je jasno da se od 2.773 učenika koji uče “ostale” jezike kao prvi strani jezik najveći broj odnosi na učenike koji uče arapski jezik u medresama.

Zašto arapskog jezika više nema u Prvoj sarajevskoj gimnaziji?

Arapski jezik se, kao što je poznato, u Bosni i Hercegovini u vremenu prije agresije učio samo u Gazi Husrev-begovoj medresi i u Prvoj gimnaziji u Sarajevu. Poslije je arapski jezik uveden i u jedan broj drugih škola. Prije svega, to su medrese u Tuzli, Visokom, Travniku, Mostaru i Cazinu. Arapski je uveden u različitim statusima i u druge škole kao što su Bošnjačka gimnazija u Sarajevu, Peta gimnazija u Sarajevu, osnovne škole “Hamdija Kreševljaković”, “Edhem Mulabdić” i “Vrhbosna” u Sarajevu, zatim u Mješovitu srednju školu “Enver Pozderović” u Goraždu, Gimnaziju u Lukavcu, Gimnaziju u Mostaru, kao i u dvije osnovne škole u Mostaru, O.Š. “Bijelo polje” i O.Š. “Mustafa Ejubović – Šejh Jujo”. Pored ovih javnih škola, arapski jezik se uči i u nekim privatnim školama: “Al-Menar” i “Isa-beg Ishaković” u Sarajevu, “Hasan Kafija Prušćak” u Zenici, u Perzijsko-bosanskom koledžu u Ilijašu, a cjelokupna nastava se izvodi na arapskom jeziku u privatnoj školi “Al-Amel” u Sarajevu koja je jedina “arapska škola” u Bosni i Hercegovini i u kojoj se nastava izvodi po nastavnom planu i programu Kraljevine Jordan.

Ajša Hafizović-Hadžimešić objavila je 1. januara 2013. u Islamskim informativnim novinama *Preporod* tekst pod naslovom “Zašto su sarajevske gimnazije izbacile arapski jezik?” Autorica, naime, kaže: “U Prvoj gimnaziji arapski je izbačen iz programa. U staroj srednjoj školi, ponosno grada Sarajeva, Prvoj gimnaziji, gdje se arapski jezik učio od njenog osnutka 1879. godine i bio prisutan i prije posljednje agresije na BiH ovaj jezik se postepeno tokom rata i poslije rata potpuno istjerao iz ove srednje škole koja se ponosi svojom bogatom historijom, ali, očito, svjesno ili nesvjesno, krnji širinu nauka koji se u njoj od davnina njegovao. Koliko ova tema danas uopće zanima današnje rukovodstvo Prve gimnazije govori i činjenica da uopće nemaju podatak do kada je ova škola u svom programu imala arapski jezik. Naime, na naš upit o tome dobili smo podatak da je u programu ove škole arapski bio prisutan do 1982. godine – što nije tačno, jer je potpisnica ovih redova radila kao profesor arapskog jezika u ovoj školi u periodu nakon navedene godine kada se on tamo učio kao drugi izborni strani jezik na sve četiri godine. Na našu opasku da podatak koji su nam dali nije tačan opravdavali su se da je arhiva ove škole u velikoj mjeri uništena tokom agresije

² Redoslijed je kao u izvoru iz kojega su podaci preuzeti.

na BiH (1992–1995), kao da je prijetnih deset godina daleka povijest.”

Podaci koje sam iznio naprijed o zastupljenosti arapskog jezika, a koji su unekoliko dopunjeni podaci koje je iznijela i sama Ajša Hafizović-Hadžimešić, nažalost, možda već skoro neće biti aktualni. U nedavnom razgovoru sa dr. Ahmedom Husićem, savjetnikom u Pedagoškom zavodu Mostar, saznao sam da postoji velika vjerovatnoća da će nakon generacije koja ove školske godine završava školovanje, odnosno nakon što naredna generacija završi osnovnu školu, postojanje arapskog kao predmeta u mostarskim osnovnim školama “Bijelo polje” i “Mustafa Ejubović - Šejh Jujo”, postati posve upitno. Razlog ne leži u regulativi ili administrativnim preprekama, već u nedostatku adekvatne podrške jačanju zanimanja za učenje arapskog jezika.

Koji su činioci slabe zastupljenosti arapskog jezika u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini? Na ovo pitanje nije moguće dati jednostavan, a ni iscrpan odgovor. Ipak, može se govoriti o nekoliko glavnih činilaca. Uz ovo pitanje bi se istovremeno moglo postaviti i pitanje kolika i kakva zastupljenost arapskog jezika u školama se smatra adekvatnom? Treba biti objektivan i ne praviti poređenja u zastupljenosti arapskog jezika u školama i engleskog ili njemačkog jezika. U današnjem globaliziranom svijetu engleski jezik je *lingua franca*, u pravom smislu riječi, daleko je najzastupljeniji u medijima, filmu, na polju nauke, tehnologije, diplomatije... Njemački je najčešće drugi strani jezik koji je zbog poznate okrenutosti našeg regiona ka Njemačkoj, ali i Austriji i Švicarskoj, mogućnostima zaposlenja u tim zemljama, kao i zbog drugih pragmatičnih razloga privlačan.

Zašto je arapski jezik manje zastupljen u osnovnim i srednjim školama?

Vratimo se činiocima koji su doveli do slabe zastupljenosti arapskog jezika u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini. Treba poći

od činjenice da je uvođenje arapskog jezika u javne škole u našoj zemlji bila velika novina. Ciljano kažem u prošlom vremenu, jer uzmemo li da je od početka uvođenja arapskog jezika u osnovne i srednje škole prošlo dva desetljeća, o “novini” kao faktoru slabe zastupljenosti arapskog jezika postaje manje utemeljeno govoriti. Ipak, i sama činjenica da je arapski jezik uvršten u nastavni plan i program, kao što sam kazao na početku, izuzetno je značajna. Dakle, arapski je zvanično ušao u sistem osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja.

Kada se arapski jezik počeo učiti u našim školama, uz velike napore napravljeni su udžbenici. Ti udžbenici pravljeni su u prilično teškim uvjetima i sa skromnom likovnom i tehničkom opremom. Takvi udžbenici koji se po prvi put prave za arapski jezik, uz sav uloženi trud, nisu mogli biti, a to je posve i očekivano, konkurentni udžbenicima za evropske jezike koji imaju dugu tradiciju i za čije pripremanje postoji neuporedivo snažnija materijalna i svaka druga podrška.

Tu je i problem nemogućnosti uspostavljanja kontinuiteta u učenju arapskog jezika nakon osnovne škole, tj. nastavak učenja u srednjoj školi. Iskustva s kojima su se suočili učenici prvih generacija iz osnovnih škola koji su kao drugi strani jezik učili arapski jezik, kazuju da uglavnom nisu taj jezik mogli nastaviti učiti u srednjoj školi jer nije postojao dovoljan broj učenika koji su se opredijelili za ovaj jezik. Usljed toga su umjesto arapskoga učenici morali birati njemački ili francuski, a onda im se javljao problem jer su se po prvi put sretali s tim stranim jezikom. U tome smislu, možda bi dobro bilo arapskom jeziku tražiti mjesto kao trećem stranom jeziku u školama u kojima postoji treći strani jezik.

Jedan od mogućih razloga svako može biti i onaj ideološki. Arapski jezik, kao jezik Kur’ana, ili jezik islama, kako se često za njega kaže, po inerciji se posmatra kao “vjerski jezik” ili jezik kojemu je mjesto u vjerskim školama i sl.

Evidentna je nedovoljna i naročito neadekvatna podrška promoviranju

i učenju arapskog jezika od strane arapskih zemalja, odnosno ambasada arapskih zemalja u našoj zemlji u okviru njihova kulturnog djelovanja. Promoviranje učenja arapskog jezika snažno je svojevremeno podržavala Ambasada Arapske Republike Egipat, pogotovo u vrijeme kada je ambasador bio g. Salah al-Ašri. Uz pomoć Ambasade Egipta bili su organizirani i vrlo prihvaćeni kursevi za učenje arapskog jezika u nekoliko škola u Kantonu Sarajevo. Egipatski Fond za kulturnu saradnju odigrao je veliku ulogu u promoviranju arapskog jezika, kroz organiziranje seminara u Egiptu za profesore i studente arapskog jezika, kao i organiziranje posjeta Međunarodnom sajmu knjiga u Kairu, i svakako u slanju lektora za arapski jezik na Filozofski fakultet u Sarajevu, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu i na Fakultet humanističkih nauka u Mostaru. Kulturni centar “Kralj Fahd” u Sarajevu i Mostaru organizira uspješno kurseve arapskog jezika, ali ne čini napore da pomogne učenje arapskog jezika u osnovnim i srednjim školama, pa ni na fakultetima na kojima se arapski izučava kao osnovni studij ili kao jedan od predmeta. Odatle se takvi naponi ne mogu ocijeniti kao adekvatni. To što ima više arapskih zemalja, pa i više odjela za kulturu koji djeluju u različitim kapacitetima, nažalost ne znači i više podrške učenju arapskog jezika u školama. Učenje arapskog jezika ostaje nekom vrstom “podijeljene nadležnosti” koju se uvijek ostavlja da se neko drugi pozabavi njome.

Stanje u arapskom svijetu ima nemali negativan efekt za učenje arapskog jezika u školama. Kako stanje u zemlji u kojoj se govori određeni strani jezik i njen ekonomski prosperitet imaju utjecaja na zanimanja za učenje toga jezika najbolje pokazuje snažan porast zanimanja za učenje turskog jezika a koji korespondira s ekonomskim progresom Turske posljednjih godina, ali i, treba to kazati, zahvaljujući nekim drugim činiocima – barem u određenoj mjeri – kao što je ekspanzija turskih filmskih sadržaja, turističkih aranžmana, otvaranja

turskih škola i univerziteta i dr. To, kao i drugi činiooci, sigurno je pomoglo uvođenju turskog kao stranog jezika u više škola.

Nedovoljan jezički patriotizam u današnjem arapskom svijetu može se također navesti kao razlog. Općepoznato je da i sami Arapi počesto govore radije engleski ili francuski, što slabi vjeru u važnost učenja arapskog jezika.

Nedovoljno prisustvo arapskog jezika kroz filmove, serije, reklame i sl. nije od zanemarivog značaja. Primjerice, kablovske televizije u našoj zemlji koje nude brojne kanale, ne nude, uz jedva koji izuzetak, kanale na arapskom jeziku. Snagu elektronskih medija ne treba zanemariti. Kod potencijalnih zainteresiranih za učenje arapskog jezika ovo ostavlja dojam o tome da arapski jezik "ne živi u našem svijetu".

Ovo su samo neki od činilaca koji, po mome mišljenju, doprinose slaboj zastupljenosti arapskog jezika u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini.

Mada se moja tema ne odnosi na učenje, odnosno izučavanje arapskog jezika na fakultetima, želim kazati da zanimanje za učenje arapskog jezika na fakultetima, barem znam podatke za Filozofski fakultet u Sarajevu, nije zanemarivo.

Ukazivanje na činioce koji utiču na nedovoljnu zastupljenost arapskog jezika u školama u Bosni i Hercegovini predstavlja i indirektan odgovor na pitanje šta bi trebalo učiniti da se poboljša zanimanje za učenje arapskog jezika.

Zaključak

Arapski jezik nije u značajnijoj mjeri zastupljen u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini, ali je važna činjenica da je uvršten u Okvirni nastavni plan i program u Federaciji Bosne i Hercegovine, što predstavlja osnovu i okvir za njegovo značajnije etabliranje u školama. Po zvaničnim statističkim podacima arapski je zastupljeniji u srednjim školama nego u osnovnim, što se

ima zahvaliti činjenici da ovaj jezik uči oko dvije i po hiljade učenika u šest bosanskohercegovačkih medresa. Može se govoriti o različitim činiocima koji su doveli do slabe zastupljenosti arapskog jezika u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini: nepostojanje tradicije učenja arapskog jezika u povijesti modernog školstva u Bosni i Hercegovini; nepostojanje adekvatnih udžbenika; nemogućnosti uspostavljanja kontinuiteta u učenju arapskog jezika nakon osnovne škole, tj. nastavak učenja u srednjoj školi; nedovoljna i neadekvatna potpora arapskih ambasada u okviru njihova kulturnog djelovanja; ideološki razlozi; stanje u arapskom svijetu; nedovoljno prisustvo arapskog jezika kroz filmove, serije, reklame i sl. Ukazivanje na činioce koji utiču na nedovoljnu zastupljenost arapskog jezika u školama u Bosni i Hercegovini predstavlja i indirektan odgovor na pitanje šta bi trebalo učiniti da se poboljša zanimanje za učenje arapskog jezika.

الموجز

حضور اللغة العربية في مدارس البوسنة والهرسك

منير مويتش

يتحدث هذا البحث عن الأسباب التي أدت إلى ضعف حضور اللغة العربية في المدارس الابتدائية والثانوية في البوسنة والهرسك، إذ تشير البيانات الإحصائية الرسمية أن اللغة العربية أكثر حضوراً في المدارس الثانوية منها في المدارس الابتدائية، ويعود الفضل في ذلك إلى حوالي ألفين وخمسمائة تلميذ يدرسون هذه اللغة في ست مدارس ثانوية إسلامية في البوسنة والهرسك. ويذكر كاتب البحث عوامل مختلفة أدت إلى ضعف حضور اللغة العربية في المدارس الابتدائية والثانوية، منها: افتقاد النظام المدرسي الحديث في البوسنة والهرسك لتراث تعليم اللغة العربية؛ وعدم توفر الكتب المدرسية المناسبة؛ وعدم إمكانية تحقيق الاستمرارية في دراسة اللغة العربية بعد مرحلة التعليم الأساسي، أي عدم مواصلة دراستها في المرحلة الثانوية؛ والدعم القليل وغير المناسب الذي تقدمه سفارات الدول العربية ضمن إطار نشاطها الثقافي؛ والأسباب الأيديولوجية؛ والأحوال السائدة في العالم العربي؛ والحضور غير الكافي للغة العربية من خلال الأفلام والمسلسلات والدعايات، وما شابهها.

الكلمات الرئيسية: اللغة العربية، اللغة العربية في المدارس، المدرسة الإسلامية.

Summary

PRESENCE OF ARABIC LANGUAGE IN SCHOOLS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Munir Mujić

In this article we discuss the reasons why study of Arabic language is not a significant part in the curriculum of primary and high schools of Bosnia and Herzegovina. According to the official statistics data, Arabic language is more present in high schools than in primary schools, which is due to the fact that this language is taught to two and a half thousand students in six madrassas in Bosnia and Herzegovina. The text discusses a number of factors that are responsible for the lack of presence of Arabic language in primary and high schools: absence of the tradition of teaching Arabic language in the history of modern education in Bosnia and Herzegovina; lack of adequate textbooks; lack of opportunity to continue with studies of Arabic language after primary school; insufficient and inadequate support of the Embassies of Arabic countries within the framework of their cultural activities; ideological reasons; present condition of the Arab World; insufficient presence of Arabic language in television movies, serials, advertisements etc.

Key words: Arabic language, Arabic language in schools, madrassa